

Jiřina Šiklová – Kočka, která nikdy nespí

Linda Sokačová

Dne 22. května zemřela Jiřina Šiklová – disidentka, socioložka, zakladatelka genderových studií v České republice i nestorka sociální práce. Její energie, nápady, komentáře i schopnost druhé nadchnout a motivovat k dalšímu aktivismu tu budou jednoznačně chybět.

Jiřina Šiklová byla už za svého života legendou, ale ne takovou, kterou známe jen ze stránek lesklých časopisů nebo televizní obrazovky. V jistém smyslu to zní jako klišé, ale Jiřina skutečně byla schopna promlouvat s lidmi v nouzi, i s intelektuály. Dokázala s nimi mluvit jazykem, jemuž rozuměli, ale uměla jim i naslouchat a snažila se porozumět. Projevilo se to i po její smrti, kdy sociální sítě nezažívaly obvyklé boje dvou nesmiřitelných táborů obdivovatelů a kritiků – ale většina, jež o Jiřině věděla a znala ji, vyjadřovala svůj smutek a truchlila. Své vzpomínky doprovázeli velmi často i společnou fotografií s Jiřinou. Jiřina Šiklová byla neustále mezi lidmi. Fyzicky se s nimi stýkala na různých akcích, ale neváhala zatelefonovat nebo napsat, když měla nějaký nápad nebo návrh, který by dotyční mohli zrealizovat nebo jinak zúročit. A bylo jí jedno, zda to je člověk na ředitelské, nebo asistentské pozici. Hodnotu pro ni měli všichni stejnou.

Zakladatelka gender studies „u nás“

V roce 1991 byly v bytě Jiřiny Šiklové položeny základy genderových studií u nás – vznikla knihovna genderových studií, jež je dnes součástí etablované neziskové organizace Gender Studies, o.p.s., a také byla zahájena tradice diskusí, přednášek a kolokvií k tématům spojeným s genderem, feminismem a postavením žen a mužů v evropské i americké společnosti, které byly pro české genderové a feministické hnutí klíčové a přispěly k dalšímu rozvoji v oblasti rovných příležitostí žen a mužů.

S Jiřinou jsem se blíže seznámila potom, co jsem v listopadu 2000 začala pracovat v jí založené obecně prospěšné společnosti Gender Studies. Jako zakladatelka měla prominentní postavení, kterého ale nikdy nezneužívala, a organizaci, jež vznikla díky ní, umožnila rozkvět: lidem, kteří tam pracovali, věřila a nechávala jim volnou ruku. Když bylo potřeba, pomohla. Její osoba činnost Gender Studies obohacovala, umožňovala propojovat různé světy a stavět na tradici, propojovat historii se současností. I díky ní se ženské organizace, ale i Sociologický ústav AV ČR a vědecké pracoviště NKC Gender a věda zaměřily na opomíjené téma role a významu žen v českém disentu, jež bylo a bohužel stále je v české společnosti přehlíženo a zůstávalo po dlouhou dobu dostatečně nezdokumentováno.

Jiřina Šiklová, obdobně jako Alena Wagnerová, byla nositelkou tématu blízkého porozumění i nepochopení mezi českým, evropským a americkým feminismem, rozdílů, které se v dobách, kdy zakládala genderová studia, projevily odlišným vnímáním světů i rolí žen a mužů v české a „západní“ společnosti a spolu s tím i očekáváním, které mohou genderová studia do naší společnosti přinést. Reflexe žité reality a zkušeností Jiřina Šiklová vyjadřovala nejen v rámci genderových studií, ale i v přemýšlení o roli protestního hnutí v 60. letech 20. století a roli nové levice. Obě tato její svým způsobem celoživotní témata se v určitém bodě prořala. Její myšlenky mohou přispět k přemýšlení o roli a postavení levice v české společnosti i dnes: *„Já jsem se zabývala hnutím studentů na západě, hlavně proto, že jsme jezdili se studenty z filozofické fakulty a potkávali jsme tam studenty z těchto skupin. Pamatuju se na jaro 68, kdy bylo výročí K. Marxe. Konaly se bouřlivé manifestace studentů k oslavám Karla Marxe na západoněmeckých univerzitách. My v Čechách jsme k tomu však měli takový rezervovaný vztah. Pro nás byl marxismus oficiální a i proto odmítanou filozofií. (...) O toto téma jsem se zajímala i proto, že mě zajímalo, proč se naši studenti se na tyto otázky tváří zcela opačně než na západě. Proč my nemůžeme pochopit je a proč oni nemohou pochopit nás. Po 89. roce mě na západoamerickém feminismu zajímalo to samé: proč my nerozumíme jim a oni nerozumí nám. Ženy na západě měly totiž jiné zkušenosti, obdobně to bylo v roce 68. My jsme si navzájem připadali jiní, nepochopitelní a tak trochu cizí. My jsme socialismus měli v sobě v reálné podobě a oni od něho čekali spásu. Domnívali se, že kdyby na Západě došlo k převratu, tak že by to mohli vést jinak.“*¹

Žena tisíce témat

Že byla Jiřina Šiklová rozkročena mezi celou řadu oborů a zájmů, dokazuje, že stála u zrodu nejen genderových studií, ale iniciovala i založení katedry sociální práce na Filozofické fakultě (kterou do roku 2000 i vedla). I proto je dodnes považována za ikonu sociální práce a v roce 2020 získala ocenění Gratias 2020 za významný přínos v sociální práci.

Její význam pro českou sociologii spočívá v tom, že otevírala nová a opomíjená témata pro českou společnost. Patří mezi ně i téma stárnutí – s tím přišla dávno před tím, než se stalo populárním tématem pro evropské fondy –, či smrti. Stárnutí se věnovala ve své úspěšné knize *Deník staré paní*, kterou pojala „jako praktickou pomůcku pro ty, kdo se ocitají na prahu stáří, i pro ty, kteří s nimi toto období prožívají“. Generačním dialogem se zabývala ve své další knize *Dopisy vnučce*, kde se opět ve shodě se svým životním krédem snažila poukázat na důležitost porozumění a hledání spojitostí a podobností mezi zdánlivě odlišnými věcmi a životy vzdálených generací.

¹ Nová levice v Československu. Rozhovor Lindy Sokačové s Jiřinou Šiklovou v časopise A-kontra 1/05.

Důležitou hodnotou, již si ze setkávání a rozhovorů s Jiřinou odnáším, je propojování, hledání mostů a porozumění mezi zdánlivě odlišnými světy, které ale mohou být v určitém kontextu i spojení.

Osobní vzpomínka na Jiřinu Šiklovou

Lucie Vidovičová

Je smutnou souhrou osudu, že toto číslo časopisu *Gender a výzkum* s podtitulem „Gender, věk a stárnutí“ vychází v době, kdy odešla první dáma tématu Jiřina Šiklová (*17. 6. 1935 – † 22. 5. 2021). Její *Deník staré paní* jsem četla už jako doktorská studentka ve vydání nakladatelství Kalich z roku 2003. Dříve jasně růžové desky knížky jsou dnes vybledlé do jemně růžového odstínu, který kontrastuje s křiklavě růžovou fixou označující mé poznámky v textu: „Lidé se raději přiznávají k tomu, že jsou nemocní, než k tomu, že jsou staří“ (s. 53), „(d)neska nebereme život jako úděl a chceme být soběstační i ve chvílích, kdy sotva dechu popadáme“ (s. 58).¹

Když jsem se probírala historií e-mailů, narazila jsem na naši první korespondenční výměnu z dubna roku 2005. Prosila jsem ji o nějaké názory do projektu, který se věnoval konceptu aktivního stárnutí: „*Mám vám odpovídat do e-mailu? Tak to vlepím do toho celku, to bude jako internetová diskuse? Zdravím Jiřina Šiklová,*“ zněla její první odpověď. „*Tak to píšu přímo do toho, opravdu jako asociace. Promiňte, že nějak je toho teď moc,*“ napsala záhy omluvně, aby tím jen podtrhla, že žádný dotaz, byť by přišel do toho nejhektičtějšího období, nezůstane nezodpovězen.

Tehdy její hlavní témata, jak podpořit koncept aktivního stárnutí, byla dvě – občanská společnost a vzdělávání: „*Občanská společnost – bariérou je nedostatek podpory rozvoje občanské společnosti z hlediska státu, podnikatelů, EU..., neboť zde není dostatečný počet velkorysých, bohatých donátorů pro tuto oblast. Občanská společnost je v ČR přehlížena. Projekty a psaní projektů a žádání o granty je příliš zprofesionalizováno, nově začínající „nedosáhnou“ na poskytované peníze. EU a její granty nutí k tzv. síťování a tato schopnost překračuje možnosti a schopnosti stárnoucích lidí tyto kontakty navazovat a takto formálně náročné projekty formulovat. Proto řada lokálních iniciativ starých lidí není realizována – nevytváří se subkultura starých lidí, neboť formálně je to pro ně náročné. Obdobně toto platí i pro svépomocné skupiny starých. Důchodový systém – bariérou je interpretace důchodu jako „daru, výsledku*

¹ Šiklová, J. 2003. *Deník staré paní*. Praha: Kalich.